

December 2019 Månadsbild
KVARKENS BÅTMUSEUM

Fiskaren Holger Granlund (f. 1932) i Öjna, Malax, donerade den 18 juli 2019 sin pontonkälke till Kvarkens båtmuseum där den nu hänger på en vägg i båthallen. Holger byggde kälken för två personer ca 1950 i Öjna av flytfanér från Hartman i Vasa. Måtten erhöles av Rönqvist i Sundom som började tillverka pontonkälkar först i trakten. Järnbeslagen gjorde smeden Tor Köping i Åminne. Hösten 1950 byggde även bröderna Herrgård i Malax pontonkälkar. Granlund använde kälken i fiske åren 1950–2015, mest för krokfiske (lake) men även för nätfiske. – Flera gånger har isen brustit vid fiskefärder, men kälken flöt på vattnet.

– Uppgifter av Holger Granlund i juli 2019

Pontonkälken

Ensam i bräcklig pontonkälke färdas en fiskare eller vandringsman tryggt både på is och vatten.

Pontonkälken är anpassad för is, land och vatten. Ett idealfordon för fiskare och skärgårdsbor under menförestider när isarna varken bär eller brister. Med en pontonkälke eller en amfibiesparkstötting kan man färdas både på is, vatten och även på landbacken. Skärgårdssamhällena kan under lång tid vara helt isolerade från yttrevärlden, men med en amfibiespark kan man ta sig fram hur än isförhållandena är utan att befara iplumsning. Fiskarna kan även ta sig ut till fiskeplatserna under dåliga isförhållanden, och det är väl på grund av besvärliga fiskefärder som idén om pontonkälkar och amfibiesparkar såg dagens ljus. På isen går fordonet lika lätt som en vanlig sparkstötting och på öppet vatten bär den gott två man.

Det finns åtminstone en patentritning som inte blev aktiverad för patent.

Till utseendet består en pontonkälke i regel av tvenne ca 3–3,5 meter långa pontoner försedda undertill med en mässingskodd köl. Pontonen är av trä – sidorna av bräder, under- och överdel av tjärad

vattenfast fanér – omsorgsfullt tätad och hopnitad. Avståndet mellan pontonerna, spårbredden, är något över en meter. På pontonen finns en ställning där foten placeras när kälken sparkas fram. Överdelen är ungefär som på en vanlig sparkstötting med en tvärgående bänk. På denna bänk placerar man sig när det gäller att ta sig fram över öppet vatten. Med ett enkelt grepp kan bänkens ryggstöd då fällas ned, klykorna sätts i och så är det bara att gripa till årorna, båtshake eller käx och fortsätta färden.

Pontonkälkens idé har anammats och ännu i dag kan nytillverkade pontonkälkar köpas. Nya modeller har framkommit under årens lopp och sedan glasfibern och kevlar kom med i bilden har tillverkningen underlättats och vikten minskat. Bland senare nyskapelser kan nämnas en konstruktion i glasfiber, ca 4 meter lång. Aluminiumpontoner har inte slagit igenom.

Bror Antus

November 2019 Månadsbild
KVARKENS BÅTMUSEUM

Båtar uppställda på stora kärror
vid Kvarkens båtmuseum 21.1.2019

Båtkärran

BÅTKÄRRAN är en nödvändig tingest för att på ett effektivt sätt vidarebefordra en allmogebåt eller en mindre båt från hamnen eller dess förtöjningsplats till en uppställningsplats hemma eller borta på avsedda uppställningsplatser som t.ex. i staden förr på befintliga brandgator (i den mån de längre finns att tillgå är inte känt för undertecknad).

Den enklaste versionen består av två u-balkar, parallella stockar eller plankor och en rejäl dragkrok som kan kopplas till dragdonet, i de flesta fall en traktor eller fyrhjuling. Hemmagjord, baserad på en gammal bakaxel från ett fordon med eller utan bromsar. Ingen registrering fordrades/gjordes heller på dessa båtkärror eftersom transporten av båten skedde på korta avstånd inom byn. ”Man tager vad man haver” som Kajsa Varg sade. Här – med tanke på återvinning av befintligt material – elstolpar som annars är problemavfall, metallskrot som inte är värt sitt kilopris omhändertas osv.

Till saken hör även fabrikstillverkade båtkärror med enkelt hjulpar eller en boggie med större bärlast, besiktigad dessutom. Kreativiteten saknas inte varken när det gäller hemmabyggen eller när man betraktar det utbud som finns i dagens fabrikstillverkade båtbefordringsutrustningar.

Text och bilder: **Bror Antus**

Oktober
2019
Månadsbild
KVARKENS
BÅTMUSEUM

Bilden
visar Kjell
Gebergs
deponerade
treseglare
i Kvarkens
båtmuseum.

TRESEGLARE skiljer sig från TREMÄNNINGEN

SEGLBÅTEN OVAN ÄR EN KOPIA I MINIATYR av de segelbåtar som användes för drivfiske av strömming i Bottenhavskusten i trakterna från Skaftung i norr till Björneborg i söder. Längden på båten var ungefär 26 fot.

Båtarna kallades treseglare och var i bruk ungefär fram till år 1920 när de så småningom började bli utträngda av båtmotorerna. 1930 var de helt borta. Långt tidigare (från mitten av 1800-talet) torde Gotlänningar ha lärt ut konsten att fiska strömming med drivgarnsfiske ända upp till Norrlandskusten. I dagspressen kan läsas om drivgarnsfiske t.ex. i Jakobstad 1909–1912, i Vasabladet 1916.

Denna modell (ovan) har gjorts i tvenne exemplar varav det ena tilldelats **Kjell Geberg** i Malax som i sin tur deponerat modellen år 2012 till Kvarkens båtmuseum.

Den som tillverkat miniatyrmodellen heter **Hjalmar Teirfolk** i Skaftung. Modellen är daterad i Skaftung den 28 januari 1984.

Båten är klinkbyggd, ca 26 fot lång (ca 7,8 meter), helt öppen och spetsgattad i båda ändar, nio bord av furu och båten har tre master, likadant som på Gotlänningarnas tremänning-båt. Tremänningen var normalt utrustad med plats för tre roddare medan denna modell från Skaftung är försedd med årtullar för bara en person, rätt eller fel (?). Det kan tänkas att minnet sviker för den som tillverkat modellen, oavsett så behövdes en god manövreringsförmåga i kraftig vind eller i stormbyar.

För den som är intresserad hur en treseglare ser ut fullriggad så kan nämnas att den omtalade modellen finns utställd i Kvarkens båtmuseum i Åminne, Malax.

En gammal gotländsk fiskebåt och drivgarnsfiske

I en artikel av **Erik Olsson Sanda**, "Gotland runt i Tremänning" (i Svenska turistföreningens årsskrift 1966), berättas om drivgarnsfiske och tremänning-båten. Tremänningen är 25 fot eller ca 7,5 m lång (7–9 m x 1,8 m), klinkbyggd, helt öppen och spetsgattad i båda ändar, nio bord av furu, båten har tre master. Båtarna drogs upp mellan stengärdesgårdar i vattnet (båtlänningar). Nedan ett kort utdrag ur artikeln:

"**Säve** skriver i "Havets och fiskarens sagor" om hur gotlänningarna lärde ut strömmingsfiske.

Ännu 1864, sedan Finska Hushållningssällskapet i Åbo genom prosten i Burs, Dr J. Lyth, från Gotland begärt och först fått en fiskare för att lära folket där ett bättre sätt att fiska, vågade i Åboskären ingen stiga i båten med den införskrivna gotlänningen när han rustat sig till vrakfiske [drivgarnsfiske] "ute på vilda havet" (ty man brukade där blott fiska inomskärs), förr än slutligen deras präst följde dem till havs, varefter finnarna småningom togo mod till sig och vande sig till sådant utfiske..., vilket slutligen spridde sig åt Vasa och Helsingfors. Men på upprepade gånger avseglade i maj 1867 trenne Bursbor under Fredrik Laugrens förmanskap i en "tremänning" samt med 30 strömmingsgarn m.m. från Hörte i Burs till Utö i Åboskären; så 1869 om igen, då också gotlandsfiskare begärdes till Estland. År 1871 hade Härnösands Fiskeribolag begärt få fiskare och fiskedon från Gotland, då Laugren med en ny båt och 50 garn seglade till Härnösand och åter 1872 med två "tremänningar" och 100 garn, då gutarna anvisades Solhems fiskeläge, varefter vrakfisket efterhand inlärdes i Norrland och drives sedan dess med allt bättre framgång."

Erik Olsson Sanda, konstnär, konservator, Kovik, Klintehamn, Gotland 1966.

Frågan är hur drivgarnsfisket har bedrivits i våra trakter i Bottenviken och Kvarken sedan 1870-talet. / BA

Tor Köping med bragder, oktober 1974 (från dia).

Fiskeinnovation

ALLA SOM HAFT MED FISKE ATT GÖRA, vet att man ibland behöver tyngder för att hålla bragder inom rimliga gränser när de väl kommit i vatten, bilden ovan från 1974.

I stället för att leta lämpliga storlekar på stentyngder i strandkanten har vi här att göra med en innovation som baserades på ett självmant sätt att framställa det antal tyngder som i varje skede behövdes. I Malax har vi bröderna **Ingmar** (1938–2000), **Lasse** (1933–1997) och **Henrik Herrgård** som i medlet av 1970-talet experimenterade fram en typ av tyngd som fick gehör inte bara i Malax utan i vida kretsar omkring. En tyngd som tillverkades av betong och göts i en form tillverkad i stålplåt, i detta fall av Lasse Herrgård.

En avvikande utformning av liknande tyngder tillverkades även av smeden **Tor Köping** (1918–1993) i Åminne, Malax. Ett antal tyngder finns i Kvarkens båtmuseum i Malax att jämföras med (KBM 3568–3569 m.fl.).

Det gjordes en hel del prover bl.a. av betongens täthet dvs. grovkornigheten i betongen, och speciellt för stabiliteten i det hål som var ett måste för att ett rep skulle kunna enkelt fästas utan knutar till bragden. En repstump som alltid kunde återanvändas och inte släppte taget om tyngden – en tyngd på ca 4 kilo.

Enligt utsago tillverkade bröderna tusentals stenar varav en del återfinns i bygden, dels i användning av de få återstående fiskarna, dels tyngder i förbrukat skick. Invid några steg i utvecklingen av nämnda "cementklumpar". En fördel med denna typ av block kan inte underskattas när det gäller dess smidiga användningssätt år efter år och till självkostnadspris.

Fortfarande används dessa överblivna klumpar också som dekoration i blomrabatter – gott så.

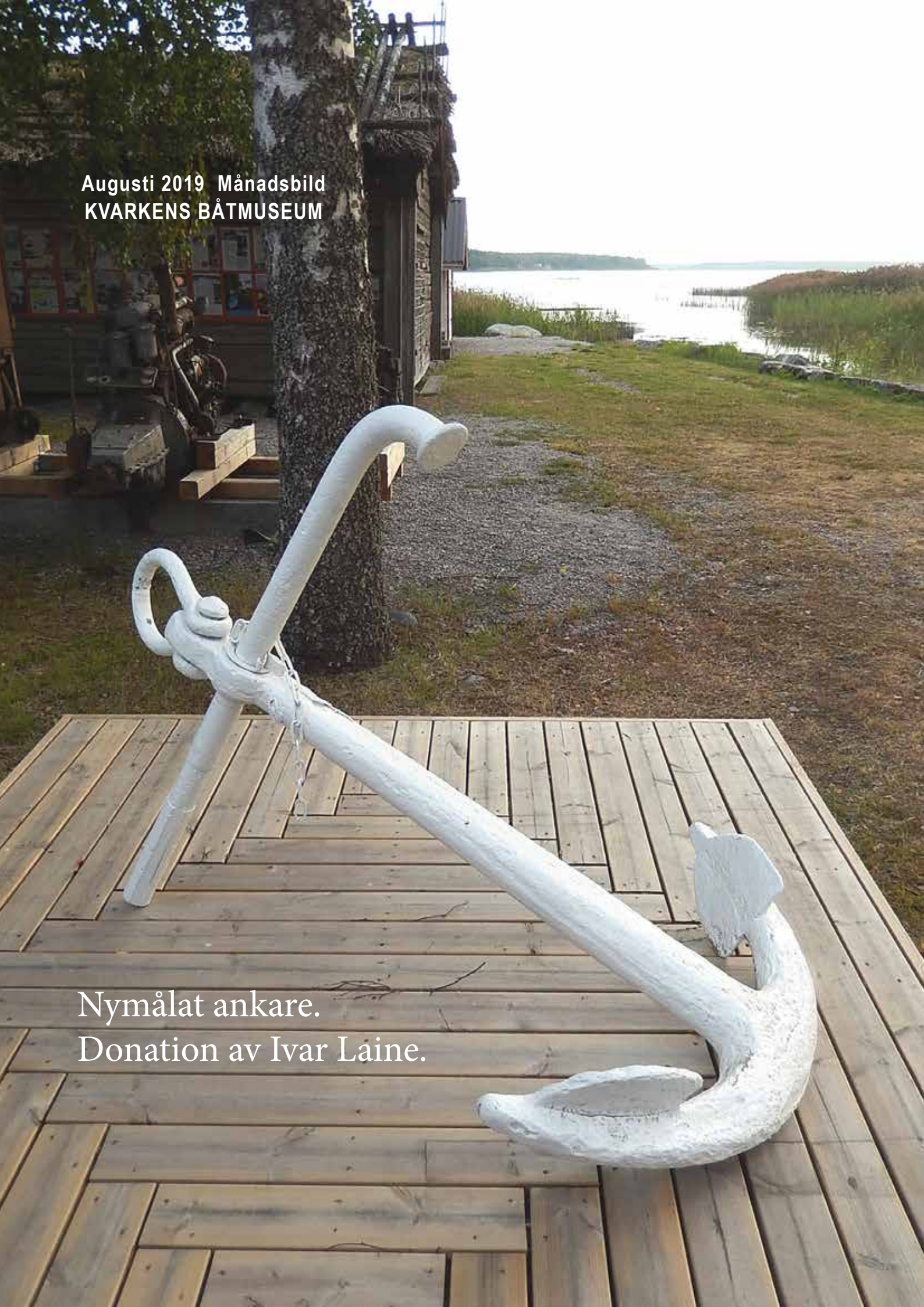
Text och bilder: **Bror Antus**

Layout: Göran Strömfors

Augusti 2019 Månadsbild
KVARKENS BÅTMUSEUM

Nymålat ankare.
Donation av Ivar Laine.

24.05.2019

Välkommen - Tervetuloa - Welcome!

Kvarkens båtmuseum är öppet 25 juni-4 augusti, tis-sön kl.13-18

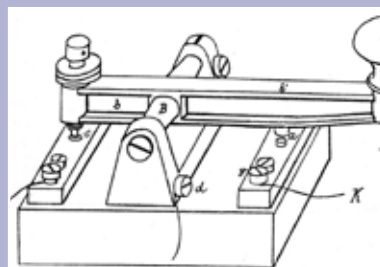
Fornminnen i Österbotten

46 tavlor av Mikael Herrgård
visas i Kvarkens båtmuseum
sommaren 2019

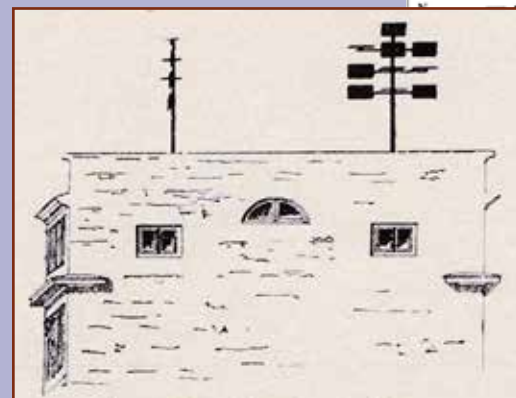
BÅTMUSEET ÄR ÖPPET 25 JUNI–4 AUGUSTI 2019 kl. 13–18. MÅNDAGAR STÄNGT.
VÄLKOMMEN – TERVETULOA – WELCOME – MALAX MUSEIFÖRENING RF

Förflyttar vi oss framåt i tiden på ämnet meddelanden så träffar vi på ord som kryptering (eller chiffrering) och i omvänd ordning dekryptering och nu är vi inne i signalspaning och nu måste kryptot omvandlas till klartext = *forcering*.

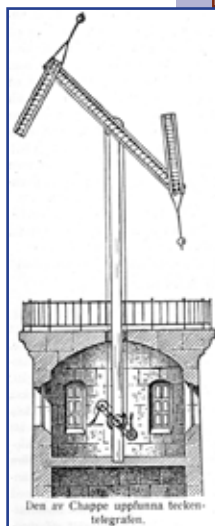
Layout: Göran Strömfors

Morsenyckel ovan och
Morsealfabet till höger.

Teckentelegraf ovan
och Claude Chappes
teckentelegraf till vänster.

Ljussignalapparaten vid Kvarkens båtmuseum.

Morsetecken.

CH	 	Sluttecken (efter varje tecken)
É	 	Förstått
N	 	Misskrivningstecken
Ó	 	Sändningens upphörande
Ü	 	

Släplogg (KBM 2485)
i Kvarkens båtmuseum,
Åminne, Malax.
Foto: Bror Antus

Släploggen och hur
den används.

Fartygsloggen

EN LOGG är en apparat avsedd för bestämning av ett fartygs hastighet genom vatten och därmed även av den på viss tid tillryggalagda distansen.

Hastighet till sjöss räknas alltid i knop, varvid med 1 knop förstås en fart av 1 nautisk mil (dvs. 1 distansminut) per timme. Då 1 distansminut är 1852 meter och timmen innehåller 3600 sekunder, ser man att 1 knop är ca en halv meter – noga räknat 0,513 meter per sekund.

Räkneverket är fastsatt i aktern på båten med ett svänghjul intill. Två visare anger a) distansminuter, b) fjärde- eller tiondedels distansminuter.

Släploggen är den vanligaste typen

Loggens verksamma del liknar en långsmal propeller, som vid bogsering i vatten kommer i rotation. Denna rotation förmedlas genom linan (som inte får påverkas av kölvattnet) till ett räkneverk, som är graderat i nautiska mil. Vid stopp, eller om fartyget backar, bör loggen halas hem för att inte fastna i propellern. Släploggen baseras på *Walker's Patent Harpoon Ship Log*.

Skäddlogg

Den enklaste loggen är skäddloggen. Linan är ett stycke från den med en blytyngd utrustade skäddan försedd med ett tydligt märke och är härefter indelad i längder om icke fullt 14 meter, varvid indelningen utförts med

små märklingsändar, den första markerad med en knut, den andra med två knutar osv. Härav beteckningen knop för hastighet. Tiden togs förr med ett timglas, som rann

Skäddlogg

i 30 sekunder. Antalet längder som löpte ut under denna tid angav direkt farten i knop.

Trycklogg

En logg med namnet trycklogg finns även, men med en annan princip, nämligen att trycket stiger i ett från fartygssidan i vattnet utskjutande rör då dess mynning är riktad framåt. Ett dylikt rör kallas pitotrör efter uppfinnaren.

Sumloggen

är en vanlig logg som sitter på båtbottnens undersida, en liten propeller vars rotation förs över till ett instrument, mekaniskt eller elektroniskt.

Bror Antus

Layout: Göran Strömfors

Mars 2019 Månadsbild
KVARKENS BÅTMUSEUM

Glömde att jag hade en båt ...

I tider som gått, dvs. före ”plastålderns 1960-tal”, samlades gamla träbåtar ihop och brändes upp i stora braskor och gissa om dom gick upp i rök, såvida de inte vändes upp och ner och fick fungera som ett förråd ute i skärgården för diverse saker en längre tid.

I nuet lyser träbåten nästan med sin frånvaro förutom på båtmuseer (t.ex. Kvarkens båtmuseum) där gamla ”ögonstenar” finns bevarade. Talar man om en nyproduktion av träbåtar kan man nog säga att den görs främst för husbehov, eller kalla det specialbeställning om du vill.

Tiderna förändras och vi med den. Talar vi om båtar så har vi den hos oss främst förekommande glasfiberbåten som nu har blivit så ålderstigen att en

del ägare inte längre bryr sig om farkosten, och då talar vi om en mindre/billigare storlek som lämnas vind för våg när båtintresset svalnat. Det är inte heller lönsamt att lappa och laga. Nu betraktas den övergivna båten som ett problem att ta hand om som helst ska returneras till en uppsamlingsplats för problemavfall.

Att angöra en brygga som inte finns kan ibland vara orsaken till att överlämnandet sker till naturvårdare i den mån det finns sådana på orten. Markägaren, kommunen får i sista hand ta ställning till hur man skall förfara när liknande problem dyker upp.

Text och bilder: Bror Antus

Layout: Göran Strömfors

Båtar i vinterförvaring

Ovan: båtar invid Kvarkens båtmuseum 2011.

STORT ELLER LITET BÅTHUS – ja, om båten inte ryms i båthuset så är det bara att placera den utomhus. Passa på att ta in båten så länge det är öppet vatten, om inte kan du låta båten stå utomhus, tids nog kommer solen och värmen.

En båt mår så mycket bättre om den har underlag att ligga på över vintern. En snötyngd båt med undermåligt underlag riskerar att bli sned i formen såvida den inte guppar i vattnet. Dessutom bör båten helst vara täckt med en presenning, ordentligt fastbunden så att inte vinterstormar drar iväg med den – tänk på det, och glöm att det värker i styrarmen.

Text och bilder: **Bror Antus**

Layout: Göran Strömfors

Bilderna nedan är tagna på olika platser under olika år..

1993

2002

2002

2014

2018

2015

2006

2018

2018

Roligt, roligt ...

... men farligt, farligt!

Januari 2019
Månadsbild

Råkar i isen

VAD ÄR EN RÅK FÖR NÅGOT undrar många. Jo, det är en isspricka, en synonym till råk. Inte så sällan vintertid påträffas en råk ute på isarna. Obestämt var råken uppstår – av vind och strömmar skapad bildar den en källa till tråkigheter i värsta fall.

Råken kan vara en spricka i isen på en kortare eller längre sträcka och dess bredd är på många ställen oförutsägbar, då den ibland är översnöad och försvinnande lik istäcket.

Lömska råkar och undermineringar brukar i tiderna utmärkas av lokalbefolkningen, t.ex. fiskare, med spåda granruskor som ett varningstecken. Ibland visar granmarkeringen en säkrare färdled.

En uttryckad led kan underlätta en färd i mörker på isar och vägar som drivar igen (fylls med snödrivor). Leden kan då spåras via en markering, t.ex. med granruskor som lotsat många irrfärd hem. Men vem sätter ut dessa granruskor – jo, det måste i första hand vara folk som känner till hur man går till väga att skaffa fram dessa granruskor – från egen skog eller annans. Och hur vet man var råkarna uppstår ”ur intet” – ja, inte kan man lita på bondepraktikan i dessa tider ...

Vindsurfare med hygglig fart kan så att säga flyga över en råk, likaså skoterburet folk som rör sig vant på isarna. Men värre kan det vara med en transport med häst och släde som nuförtiden, dessbättre, blir alltmer sällsynt ute på isvidderna.

Text och bilder: **Bror Antus**